

ЕКСТРАЛИНГВИСТИЧКИ ФАКТОРИ У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У ИНОСТРАНСТВУ

Овај рад се бави испитивањем екстралингвистичких фактора у настави српског језика као завичајног, и то путем интерлингвалног контрастивног проучавања, односно проучавања на макролингвистичком плану које се односи на поређење обичаја везаних за начине прослављања божићних празника код Срба и Норвежана. Ауторка је дошла до закључка да се укључивањем ванјезичких фактора може значајно обогатити и унапредити настава српског језика која се организује за децу српског порекла у дијаспори, као и да непрекидно повезивање језичких и ванјезичких чиниоца мора бити императив у планирању и реализацији наставе српског језика у иностранству.

Кључне речи: завичајна настава, методика наставе, екстралингвистички фактори, етнолингвистика.

1. Увод

Екстралингвистички фактори у настави српског језика као завичајног представљају елементе који не припадају самом језичком систему, али путем којих се, ипак, може пренети одређена порука. Ова тема представља неисцрпан извор и пружа прегршт могућности истраживачима наставе која се одвија у иностранству јер у себи обједињује знања великог броја научних дисциплина попут психологије, социологије, историје, географије, етнологије, и других, у зависности од природе истраживања које се спроводи.

Рад је организован тако што је у првом поглављу дата уводна реч аутора, а у оквиру потпоглавља 1.1. и 1.2. у кратким цртама изложена организација наставе на српском језику у дијаспори и проблем који се тиче одређења термина којим се означава језик српских исељеника и њихових потомака. У другом поглављу је представљен преглед претходних истраживања ванјезичких фактора. Треће поглавље је посвећено екстралингвистичким факторима у завичајној настави српског језика. У оквиру истог поглавља дат је пример контрастивног

¹ anamijajlovic1970@gmail.com

проучавања божићних обичаја (3.1) у Србији (3.1.1) и Норвешкој (3.1.2), а у последњем потпоглављу (3.1.3) изложена је подударност/неподударност обичајних образаца двеју култура. Четврто и пето поглавље представљају закључак и библиографија.

1.1. ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНИ РАД НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ У ИНОСТРАНСТВУ. Настава српског језика у иностранству специфична је најпре по томе што се остварује ван граница Републике Србије, односно ван матице српског народа. Првобитни циљ наставе био је интегрисање ученика у српски национални школски систем након повратка у завичај, али се он временом готово потпуно изменио јер се веома мали број исељеника вратио у матицу. О томе говори и податак да је број Срба у дијаспори готово једнак броју Срба који живе у Републици Србији (око пет милиона и сто хиљада²) са тенденцијом пораста – сведоци смо миграција пре свега високообразованог становништва, али и стручних кадрова.

Настава може бити интегрисана са образовно-васпитним системима земаља које су тренутно пребивалиште српских исељеника, односно неинтегрисана – настава у допунским школама која је организована од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и уређена правним документима – *Законом о дијаспори (2009)* и *Правилником о остваривању образовно-васпитног рада у иностранству (2009)*, а у оквиру њега *Посебним програмом основног образовања и васпитања у иностранству. Посебан програм* садржи наставни план и програм, а поред тога и дидактичко-методичко упутство за остваривање наставе из предмета: *Српски језик, Моја отаџбина Србија и Основи културе српског народа*, али подразумева и организовање слободних активности. Настава се реализује на млађем (први, други и трећи разред), средњем (четврти, пети и шести разред) и старијем нивоу (седми и осми разред), а годишњи фонд часова се креће у распону од 105 до 114. На интернет сајту Завода за уџбенике из Београда налазе се онлајн уџбеници у којима су испоштовани сви захтеви прописани *Посебним програмом*. Највећи недостатак *Посебног програма*, самим тим и уџбеника за српски језик, огледа се у чињеници да они претпостављају организацију наставе српског језика као матерњег, односно да аутори поменутог подзаконског акта подразумевају да је ученицима који похађају наставу српски језик матерњи језик, занемарујући чињеницу да потомци српских исељеника у данашње време у највећем броју случајева не припадају првој генерацији миграната, односно да се не служе или готово

² Податак преузет из текста *Споразума између Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Министарства спољних послова о организовању образовно-васпитног рада на српском језику у иностранству* (<http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/09/SPORAZUM-MPNTRI-MPS.pdf>).

не служе српским језиком у усменој и писменој комуникацији.³ Овде треба напоменути да наставу могу похађати и деца из тзв. мешовитих бракова, у оквиру којих је само један од родитеља српског порекла, што значи да се деца по рођењу могу срести са два или више језика – језиком који говоре родитељи, као и језиком средине у којој обитавају. Њихов матерњи језик биће језик средине у којој одрастају, док ће са друге стране за језике својих родитеља бити везани наслеђем, односно пореклом.

Настава се може одвијати и ван оквира образовних институција формалног типа попут онлајн наставе српског језика која је организована од стране центара за српски језик при филолошким факултетима (ЈАЊИЋ 2015: 5), приватних школа за учење језика или појединаца који су стручно оспособљени за извођење виртуелне наставе. Нажалост, овај вид наставе још увек није равноправан са наставом која се одвија при образовним институцијама.

1.2. ЈЕЗИК СРПСКИХ ИСЕЉЕНИКА – ТЕРМИНОЛОШКО ОДРЕЂЕЊЕ. Матерњи језик потомака српских исељеника није једноставно дефинисати јер се он мора посматрати у вези са језичким, културним, социјалним и другим чиниоцима који могу на било који начин утицати на његово одређење (САВИЋ 1989: 14).

У литератури се наилази на различите термине који означавају језик миграната попут „језик порекла” (ВУЈЕТИЋ ЂУРИЋ 2015: 54), „завичајни језик”⁴ (ЈАЊИЋ 2015: 10), „језик дијаспоре” или „дијаспорални језик” (САВИЋ 1989: 40), а код хрватских аутора: „ini jezik” као надређени појам „nasljednom jeziku”⁵ (heritage language), „predački jezik” (ancestral language), „jezik podrijetla” (languages of one’s origin)⁶ (JELASKA 2014: 85–86) и слично.

³ О истоме пишу и хрватске ауторке Цвикић, Јеласка, Канајет Шимић: „Budući da su nasljedni govornici jezikom uglavnom ovladali u obitelji i na njemu se nisu školovali, često na njemu ne znaju čitati ni pisati ili im te vještine nisu razvijene kao u nadmoćnome (dominantnome) jeziku” (CVIKIĆ, JELASKA i dr.: 2010: 116).

⁴ „Интересовање за учење српског језика као завичајног није прагматично, дакле није ни политичко, ни економско, ни рационално или интересно, већ емоционално, субјективно и пристрасно. Тако би и кованица требало да конотира природу тих односа према Србији, српској култури и српском језику. У том смислу, а и у контексту завичајне педагогије и завичајног принципа у настави која чини основу наставе српског језика у иностранству, предност бисмо дали називу методика наставе српског као завичајног. Како не постоји у наставној терминологији кованица настава порекла, или наследна настава, аналогно завичајној настави и ова методика заслужује овај атрибут” (ЈАЊИЋ 2015: 10).

⁵ „Nasljedni jezik određuje se kao jezik neke manjine koji se unutar društvene zajednice te manjine prenosi zbog osjećaja identiteta i pripadnosti skupini, dok se većina ili sav društveni život pripadnika te manjine (školovanje, posao...) ostvaruje na okolinskom jeziku” (HRŽICA 2006: 165).

⁶ „Osobe tek podrijetlom povezane s govornicima koji su u svojedobno u obitelji govorili nekim drugim jezikom od okolinskoga, ali nemaju navedena obilježja nasljednih govornika jer nisu usvajale jezik svojih

У овом раду користићемо термин *завичајни* језик, а самим тим и говорити о настави српског као завичајног језика – образовно-васпитном процесу који се одвија ван граница Републике Србије, а у чијем се центру налазе ученици који су потомци српских иселјеника.

2. Претходна истраживања

Тема нашег рада налази се у оквирима методике наставе српског језика као завичајног и лингвокултурологије,⁷ а пажња је усмерена на екстралингвистичке факторе у настави која се организује за децу српског порекла која живе у дијаспори.

У Лонгмановом речнику *Dictionary of language teaching & applied linguistics* екстралингвистички фактори су дефинисани као елементи који су део комуникације којима се преноси одређена порука (гестикација, мимика, итд.) или који на неки начин утичу на употребу језика (сигнализирање узраста, пола или социјалне класе којој припада говорник).⁸

Под овом одредницом у речнику Дејвида Кристала *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* пронашли смо опширнији опис екстралингвистичких фактора који се у најширем смислу односе на било шта (сем језика), односно на било која својства ванјезичке ситуације, док се у ужем смислу односе на комуникационе особине које се не могу јасно анализирати, нпр. гестови, тонови гласа. Неки лингвисти сматрају прву класу карактеристика металингвистичком, а другу паралингвистичком.⁹

Утицај екстралингвистичких појава проучавао је велики број лингвиста, али и истраживача другачије научне оријентације. Изложићемо неке од радова страних и домаћих аутора који су се бавили поменутиим феноменом.

predaka, njime uopće ne vladaju (čak ga i ne razumiju) pa onda nisu ni dvojezične ni u širem smislu te riječi nazivaju se predачkim govornicima” (JELASKA 2014: 83).

⁷ Предмет лингвокултурологије Кириченко и Шамајева (КИРИЧЕНКО, ШАМАЄВА 2008: 63) виде у проучавању повезаности културе и језика, и етнологије језика и менталитета и језика. У литератури се поред овог јављају и други термини попут: етнолингвистика, културална лингвистика, антрополошка лингвистика, антрополошко-културална лингвистика и лингвистичка антропологија (BARTMIŃSKI 2009: 4).

⁸ „Those features in communication which are not directly a part of verbal language but which either contribute in conveying a MESSAGE, e. g. hand movements, facial expressions, etc., or have an influence on language use, e. g. signaling a speaker’s age, sex, or social class” (RICHARDS, SCHMIDT: 194).

⁹ „In its most general sense, this term refers to anything in the world (other than language) in relation to which language is used – the extralinguistic situation. The term extralinguistic features is used both generally, to refer to any properties of such situations, and also specifically, to refer to properties of communication which are not clearly analysable in linguistic terms, e.g. gestures, tones of voice. Some linguists refer to the former class of features as metalinguistic; others refer to the latter class as paralinguistic” (CRYSTAL: 182).

Анализирањем лингвистичких и екстралингвистичких варијабли које се тичу међусобне разумљивости говорника шведског, норвешког и данског језика (*neighbouring languages*) и њихових ставова према језицима у свом окружењу бави се холандска ауторка Шарлот Гооскенс. Говорници ових језика се углавном разумеју међу собом, али комуникација између њих понекад може захтевати и већи напор. Екстралингвистичке варијабле којима се ауторка у раду бави су: став говорника једног језика према језику у окружењу, контакт говорника са језиком у окружењу путем медија (ТВ канали, новине), познанства и сусрети са људима, као и колико често испитаници посећују земље у свом окружењу (GOOSKENS 2006: 101–105). Шуперт и Гооскенс налазе да су дански и шведски уско повезани језици, па се обзиром на то одрасли говорници ових језика разумеју међу собом. Сматрају да екстралингвистички фактори играју важну улогу у успешној билингвалној комуникацији (SCHÜPPERT, GOOSKENS 2008: 194) и притом наводе три екстралингвистичка фактора:

1. став говорника једног језика према језику у окружењу (нпр. *Do you think Danish/Swedish sounds beautiful?* или *Would you like to live in a Denmark/Sweden?*),
2. контакт говорника са језиком у окружењу,
3. док трећи екстралингвистички фактор називају „literacy” – сличност између данског и шведског језика огледа се у морфологији, синтакси и донекле ортографији, а разлика у изговору (SCHÜPPERT, GOOSKENS 2008: 199–200).

Камарудин, Дани, Че Сох проучавају екстралингвистичке факторе (мотивацију, став према идентитету, понашање, емоције, природу личности ученика) који могу утицати на учење другог/страног језика. Резултати њиховог истраживања су показали да су обе групе анкетираних ученика изабрале став према идентитету говорника као доминантну екстралингвистичку варијаблу (KAMMARUDIN, DANI i dr.: 2005: 678).

Групама екстралингвистичких фактора за које је у ранијим истраживањима доказано да су релевантни за испитивање феномена језичког назадовања (*language attrition*) баве се Шмид и Дуселдорп. Ови аутори издвајају три групе екстралингвистичких фактора. Прву групу чине уопштени фактори (узраст, пол и ниво образовања испитаника), другу представљају фактори који се односе на билингвалну популацију (узраст испитаника и ставови и (етничко) удруживање), док се трећа односи на контакт са матерњим или првим језиком (J1) и његову употребу. Студија испитује до ког степена социolingвистички и екстралингвистички фактори оправдавају индивидуалне разлике на високом нивоу познавања J1 (SCHMID, DUSSELDORP 2010: 125, 128–130).

Сања Милићевић у свом раду анализира систем облика за ословљавање у руском језику закључујући да избор форме обраћања зависи од низа ванлингвистичких фактора као што су пол или узраст адресата, степен блискости

саговорника, комуникативна ситуација и друштвено-политички услови (МИЛИЋЕВИЋ 2007: 188).

Према нашим сазнањима, до сада се нико није бавио истраживањем екстралингвистичких фактора у настави српског језика као завичајног.

3. Екстралингвистички фактори у завичајној настави српског језика.

Приликом организације часова у оквиру наставе српског језика као завичајног важно је, поред лингвистичких фактора, имати на уму и оне чиниоце који нису део лингвистичког система, а који и те како одређују овакав образовно-васпитни рад. Када је реч о завичајној настави на српском језику, можемо говорити о бројним екстралингвистичким факторима попут: мултикултуралности, учениковог поимања сопственог, националног и културног идентитета, мотивације, интересовања ученика, емоција (љубав према отаџбини, завичају, културном наслеђу, традицији, фолклору, страх од грешке), постојања сарадничког односа између наставника и ученика, и наставника и породице ученика, укључености родитеља у учеников рад у оквиру часова на српском језику и тако даље.

Наставу битно одређује живот наших исељеника углавном у мултикултуралном окружењу, који подразумева и контакт са две, или чешће, више етничких група, али и језичку интерференцију, при чему треба узети у обзир да „један од језика остварује снажнији утицај на други, а јачи утицај испољава обично званични језик народа који политички и административно влада до- тичним подручјем” (RADAN 2009: 289–290).

Настава српског језика у иностранству представља остваривање васпитно-образовног рада у мултикултуралном контексту који би требало да подразумева и постојање интеркултуралности, дакле, не само егзистирање више етникума и култура, већ и њихово мешање и узајамно повезивање. Говорећи о променљивости етничког идентитета Бугарски истиче да „уз вишејезичност иде и вишекултурност, па појединци могу да припадају различитим културним групацијама, делећи свој идентитет и своје афинитете између њих” (БУГАРСКИ 2005: 73). Васпитање и образовање у мултикултуралном духу треба да буде циљ и задатак сваког образовног система. Њиме се могу превазићи стереотипи, предрасуде и неспоразуми који се јављају међу народима, промовисати сараднички однос и успешна комуникација међу њима (КАМЧЕВСКА 2012: 494). У литератури се може наћи оквир за поучавање међукултурних компетенција у настави, познат као *NAPI-KEPRA*,¹⁰ а Новак Милић, Гулешић Мачата (2006)

¹⁰ Према енглеском: *Natural environment, Artifacts, People, Information/Communication – Kinship, Economics, Politics, Religion, Associations.*

напомињу да се према овом оквиру у настави другог и страног језика, а ради развијања културне компетенције треба бавити: природом (клима, географија, флора и фауна), артефактима (архитектура, накит, одећа, имовина), људима (становништво, етничке различитости, демографска слика, веровања, вредности и ставови заједнице), комуникацијом (путем медија). Свака од поменутих целина мора се сагледати из перспективе сродности (породица, чланови породице, односи у породици), политике (историја, политичке странке), вере (верски обичаји, празници, ставови према другим религијама и језицима), друштва (однос према политици, социјалним променама), занимања (производња, потрошачке навике) (NOVAK-MILIĆ, GULEŠIĆ-MACHATA 2006: 76–77). Све наведено значи да се појаве у култури посматрају са неколико тачки гледишта са циљем да се постигне знање, али и разумевање других култура на нивоу вишем од пуког стереотипа.

Наставник мора неговати интеркултурализам и инсистирати на уважавању различитости и сталном међусобном прожимању култура са којима су деца свакодневно у додиру. Ауторка Будимир Нинковић говорећи о интеркултурним компетенцијама учитеља наводи да је улога наставника разредне наставе у иностранству од великог значаја и да се све компетенције могу објединити у његовој педагошкој функцији – општа и стручна знања, као и особине личности наставника важних за наставни рад (БУДИМИР НИНКОВИЋ 2012: 488). Нису довољни традиционално проучавање културе и формална настава, која се своди на наставничково препричавање сопственог искуства или набрајање познатих чињеница. Наставник треба да: организује наставни процес по савременим, иновативним моделима инсистирајући на максималном ангажовању ученика (које подразумева и самостално истраживање ученика уз наставничково вођење), прилагоди градиво ученику (према узрасту, нивоу познавања језика), тежи непрестаном повезивању животног искуства и наставне материје, упоређује српску културу са културом окружења ради бољег разумевања обе и успостави сараднички однос на релацији наставник – ученик – породица.

Веома важну улогу у неговању и очувању језика и традиције међу нашим људима који живе у дијаспори имају управо школе.¹¹ Нажалост, веома мали број ученика наспрам укупног броја оних ученика који живе у иностранству похађа допунску наставу на српском језику, а разлози за такво стање могу бити различити: мали број допунских школа, велика удаљеност места становања ученика од школе, проблем са усклађивањем времена и поклапања са временом реализовања редовне наставе, али и ваншколским активностима ученика.

За наставу српског језика као завичајног веома је значајан боравак ученика у завичају, његово упознавање са српском културном баштином, заправо

¹¹ „Школе су својеврсни центри за промовисање писмености, културе и очување матерњег језика као суштинског дела традиције” (АНЂЕЛКОВИЋ, СТАНИСАВЉЕВИЋ ПЕТРОВИЋ 2012: 132–133).

са свим елементима који чине национално и културно биће српског народа (уознавање ученика са обичајима краја из кога потиче, географијом Републике Србије, културно-историјским чињеницама и знаменитостима кроз посету позориштима, музејима, галеријама и сл.). Уочавањем етничких различитости између српске културе и култура у окружењу ученика, односно њиховим поређењем могу се разумети обе, а самим тим и побољшати квалитет часова на српском језику (поређење учтивих образаца понашања, националних кухиња, обичаја, националних ношњи итд.).

3.1. КОНТРАСТИВНО ПРОУЧАВАЊЕ БОЖИЋНИХ ОБИЧАЈА. Предмет нашег интересовања у овом поглављу представља интерлингвално контрастивно проучавање, односно проучавање на макролингвистичком плану које се односи на поређење обичаја везаних за начине прослављања божићних празника код Срба и Норвежана. Норвешка је узета само као пример једне од земаља у којима се остварује настава српског језика као завичајног. Упоредивањем српског и норвешког обичајног модела желимо да укажемо на неопходност сталног контрастирања и повезивања култура земље порекла и земље домаћина, односно уочавања њихових сличних и различитих или подударних и неподударних елемената, али и значај који овакав приступ има при планирању и реализацији завичајне наставе.

3.1.1. БОЖИЋНИ ПРАЗНИЦИ У СРБИЈИ.¹² Божић се празнује у част рођења Исуса Христа и увек се пада 7. јануара по грегоријанском, а 25. децембра по јулијанском календару. Најинтересантнији српски обичаји везани су за Божић и празнике који га прате. Тих неколико недеља око Божића представљају најлепши и најсвечанији период током читаве године – празник деце и породице. Велики број људи се постом припрема за дочек Божића, који представља најрадоснији хришћански празник. Божићни пост почиње 28. новембра, а завршава се причешћем 7. јануара.

Током седмица које претходе Божићу, поједини дани се одликују нарочито лепим народним обичајима. На Вариндан (дан посвећен Светој Варвари) се, у неким крајевима Србије, у плитку посуду водом потопе зрна пшенице која ће проклијати и изнукнути до Божића, када се гледа колико је пшеница израсла, што по народном веровању показује каква ће пшеница родити наредне године. Ова посуда је често део декорације на трпези за Бадње вече. Недеље (друге, треће и четврте седмице децембра) које непосредно претходе Божићу посвећене су породици, деци и детињству, као и родитељима. Тим редоследом се и празнују Детињци, Материце и Очеви. Оно што повезује ова три празника је обичај везивања онога чији се празник прославља. Најчешће се везују ноге

¹² Податке о начину прослављања божићних празника у Србији ауторка износи ослањајући се на *Речник божићних народних обичаја* (<http://www.manastirvavedenje.org/bozic.html>), али и сопствена сазнања, која се тичу поменутих тематике.

каишем или канапом, а онај ко је завезан (дете, мајка или отац) откупљује своју слободу поклоном. Везивањем се симболизује повезаност породице, међусобно поштовање и помагање њених чланова.

Два дана пре Божића, 5. јануара, празнује се Туциндан. Овај празник је име добио по томе што се некада печеница „тукла” крупицом соли, а касније ушицама од секире. Тог дана се коље и спрема за печење божићна печеница¹³ – прасе или јагње. На Туциндан, по народном веровању, не ваља тући децу јер ће читаве године бити несташна или болешљива.

Шестог дана месеца јануара, уочи Божића, прославља се Бадњи дан, који је уједно последњи и најстрожи дан божићног поста. Назив је добио по бадњаку, који пре свитања, на Бадње јутро, сече домаћин. Бадњак је младо храстово или церово дрво, које треба да буде толико, да га домаћин на рамену може донети кући. Након што изабере одговарајуће дрво, домаћин се окрене ка истоку, прекрсти и помоли, узме секиру и из трећег пута одсече бадњак. Кад бадњак донесе кући усправи се поред улазних врата, где стоји до вечери када се сече и уноси у кућу. Бадњак је симбол дрвета које је праведни Јосиф заложу у хладној пећини у Витлејему, где се Исус Христос родио. По повратку из шуме домаћин ставља печеницу да се пече, док домаћица припрема храну за празничну вечеру.

Прослављање Бадње вечери отпочиње уношењем бадњака. Домаћин уноси бадњак и поздравља укућане речима: „Добро вече! Честит Божић, срећно Бадње вече!”, домаћица га са децом дочекује, отпоздрављају му и посипају га пшеницом. Бадњак се ставља на огњиште или пећ (ако их има у кући). Једна грана бадњака ставља се уз источни зид куће где стоје икона и кандило где ће остати и наредна три дана. Сламу уноси домаћин опонашајући квоцање и посипа је по кући или макар у просторији где је постављена свечана трпеза, док га деца прате пијукањем. Уношење сламе симболизује сламу у пећини у којој се родио Исус Христос, а квоцање и пијукање – рађање Христа који доноси заштиту, љубав и спас. Након уношења бадњака, сламе и печенице сви укућани се окупљају око стола, певају божићни тропар и изговарају молитве, честитају једни другима Бадње вече и седају за трпезу која је посна и коју чине разво суво воће, хлеб, пасуљ, риба и друга јела.

У ноћи између Бадњег дана и Божића деци посебну радост доноси Божић Бата у чијем лику многи виде лик Светог Николе (Светог Николаја Мирликијског), који се за живота одликовао милосрђем, добротинством и тајним даривањем убогих. Деца пре спавања стављају своје чизмице у прозоре у које ће им Божић Бата у току ноћи оставити поклоне којима ће се по буђењу на Божићно јутро обрадовати.

Рано ујутру, на Божић, звоне звона на православним храмовима, пуца се из пушача и најављује долазак Божића. Домаћица устаје пре свих и од теста

¹³ Обичај клања потиче из многобожачких времена када су се боговима приносиле жртве.

прави погачу која се зове „чесница”. У њу ставља златни, сребрни или обични новчић. Име је добила по томе што се меси у част Исуса Христа или зато што се ломи на „части” (делове). Чесница се боцка гранчицом бадњака, а када буде печена, износи се на Божићну трпезу.

Неко од укућана, а најчешће домаћин и његова деца, одлазе у цркву на јутрење и литургију, а уколико су постили, онда се и причешћују. Људи се поздрављају речима: „Христос се роди!” и отпоздрављају: „Ваистину се роди!”. Рано ујутру у кућу долази положајник, који се у новије време обично претходно договори са домаћином око времена доласка. По уласку положајник укућане поздравља Божићним поздравом: „Мир Божији! Христос се роди!”, а укућани одговарају: „Ваистину се Христос роди!”, након тога узима гранчицу бадњака којом цара ватру изговарајући лепе жеље упућене дому и укућанима. Домаћица га потом послужи и дарује припремљеним поклоном. Положајник симболизује мудраце са истока, који су пратећи звезду дошли да се поклоне новорођеном Исусу. Верује се да је положајник особа која ће целе године доносити срећу у кућу. Пошто стану око стола домаћин запали свећу, узима кадионицу, окади иконе, кандило и све присутне па преда кадионицу неком млеђем ко окади целу кућу. Потом се пева Божићни тропар и изговарају молитве, а после тога приступа ломљењу чеснице на онолико делова колико има укућана. Верује се да ће онога ко добије део чеснице са новчићем срећа пратити током читаве године. У неким крајевима обичај је да домаћин „откупи” новчић, уколико га он није добио. Укућани потом честитају једни другима Божић и седају за мрсну, богату трпезу на којој се осим чеснице налази и печеница, као и разне ђаконије које је припремила домаћица.

За прослављање Божића везани су још нека народна веровања, нпр. да би на Божић требало да се измире сви они који су током године били у свађи, да се после ручка симболично започне неки посао како би људи целе године били вредни и како би им послови ишли од руке, да се на први дан Божића не одлази у посете и да се празник прославља у кругу породице, трпеза се не распрема од Бадње вечери до Светог Стефана (трећег дана Божића), баш као што се и кућа не чисти.

3.1.2. Божићни празници у Норвешкој.¹⁴ Прослава божићних празника у Норвешкој почиње рано у децембру. Уличне декорације и јавна божићна дрвета постављају се недељом и то прве седмице Адвента (четири недеље пре Божића), а тада се и пали прва од укупно четири адвентских свећа. Деца обично одбројавају дане до Божића уз помоћ такозваних *julekalender* или адвентских/божићних календара. Наиме, свакога јутра од 1. до 25. децембра отвара се по једна кућица израђена најчешће од картона, иза које се углавном налази

¹⁴ Књига *Culture and Customs of Norway* Маргарет Хејфорд О`Лери (Margaret Hayford O`Leary) послужила је ауторки рад као основни извор података о начину прослављања Божића у Норвешкој.

мали поклон (чоколадица, бомбона) или симболична слика која упућује на скоро долазак Божића.

Шведски обичај прослављања Свете Луције (13. децембра, по јулијанском календару) пренет је и у норвешку културу поставши веома популаран поготову у основним школама и вртићима. У католичкој цркви Света Луција (лат. *lux, lucis* – светлост) заштитница је слабовидих и слепих, занатлија и симбол светлости. По узору на легенду која каже да је Света Луција носила круну сачињену од свећа на глави како би јој руке биле слободне и какао би могла потајно помагати хришћане. У Норвешкој се најстарије девојчице у породицама у зору прерушавају у Луције носећи венце са свећама на главама и дугачке беле одоре, док дечаки са шеширима у облику купе у рукама држе штапиће на чијим се врховима налазе звезде и певају песму „Santa Lucia”. Тако одевени они буде своје родитеље и послужују их кафом и слатким, округлим колачем са грожђицама – *lussekatter*.

Уобичајено је и организовање божићних забава – *julebord* у ресторанима за запослено становништво. Већина Норвежана не поставља божићно дрво – *juletre* – дрво смреке или бора је украшено свећама беле боје, јабукама, украсним папирима, украсима од сламе, лампионима од стакла, у зависности од укуса укућана све до 23. децембра.

Бадње вече – *julaften* – главни је међу божићним празницима. Многи Норвежани који у току године ретко иду или уопште не иду у цркву на овај дан одлазе на службу која почиње у 17 часова, а чији се почетак објављује црквеним звонима. По повратку из цркве породице се окупљају на свечаној вечери. Трпеза на Бадње вече углавном садржи јела: *ribbe* (свињска ребра), *pinnekjøtt* (јагњећа ребра), *lutefisk* (бела риба са разним додацима попут сланине, грашка, кромпира), а незаобилазна је божићна пиринчана каша (*risgrøt*), док је у старијим временима јела каша од павлаке и бутера (*rømmegrøt*). У каши је скривен бадем, а укућанин који га нађе добија поклон. Један део каше се оставља испред куће или негде у дворишту како патуљак – заштитник куће¹⁵ (*nisse*) не би правио несташлуке током године.

После вечере се отварају поклони, а породице са децом посећује *julenisse* – божићни патуљак, кога глуми рођак или пријатељ добре воље носећи маску (бела брада, капа и одело у црвеној боји), а његов је изглед веома сличан америчком Деда Мразу. Божићни патуљак доноси врећу пуну поклона и пре него што их подели деци пита: „Er det noen snille barn her?” („Има ли добре деце овде?”).

¹⁵ У Норвешкој се верује да патуљци помажу породици и да они представљају душе оних људи који су први живели на поседу на коме се налази кућа. Да се не би разљутили, обичај је да се на Бадње вече и за њих одвоји божићна каша. Описују се као натприродна бића ниска растом, са ликом старијих људи и дугачком белом брадом и црвеном купастом капом. Појављују се у причама и као неизоставан део божићних украса, а у новије време, под америчким утицајем, бивају све чешће приказивани као помоћници Деда Мраза.

Славље се наставља и на сам дан Божића када људи присуствују литургији и поздрављају једни друге божићним поздравом „God Jul!”. И Бадњи дан и Божић празници су који се проводе искључиво у кругу породице. Дани између Божића и Нове године називају се *romjul* и посвећени су прослављању празника са пријатељима. Деца иду на забаве чији тематски центар чини божићно дрво – *juletrefest*), држе се за руке и ходају око њега певајући божићне песме. Други обичај који се везује за овај временски период јесте да деца облаче костиме и стављају маске на лица и тако маскирани¹⁶ одлазе комшијама певајући божићне песме у замену за слаткише. Божићна чаролија траје најдуже до половине јануара када се раскићује божићно дрво и одлаже декорација до наредне године.

3.1.3. Подударност/неподударност обичалних образаца. Важно је напоменути да у потпоглављима 3.1.1. и 3.1.2. нису изложени сви обичаји и народна веровања који су везани за ове празнике, са једне стране јер су многобројни (само један обичај може имати више варијанти), а са друге стране би то представљало скретање са теме јер контрастивна анализа обичајних образаца није предмет нашег рада, већ средство помоћу кога смо желели предочити да укључивањем екстралингвистичких фактора можемо значајно унапредити квалитет наставе српског језика као завичајног. Због тога смо одабрали оне обичаје и народна веровања који су најзаступљенији у испитиваним изворима. Поређење обичајних модела два језика сматрамо значајним, јер се у овом социолингвистичком, тачније етнолингвистичком аспекту могу наћи примери подударности, делимичне подударности и апсолутне неподударности међу обичајним обрасцима везаним за прослављање божићних празника у Србији и Норвешкој (Табела 1).

¹⁶Некада су људи, у посебним приликама, облачили одећу коју је делом чинила и кожа јарца заједно са главом и роговима. Корени овог обичаја могу се пронаћи у старонордијској традицији и митовима о Тору. Тор је био један од главних нордијских богова, онај који управља муњама и громовима, заштитник обичних људи и најстарији Одинов син. Понекад прек, али у суштини добронамеран и веселог карактера, заљубљеник у укусну храну и пиће, Тор се вози небом и земљом у кочијама које вуку два јарца који се зову Тандгнјост (Tanndgnjost) и Тандгриснир (Tanndgrisnir). Познат је и по бројним причама у којима увек односи победу над злим духовима и троловима.

ОБИЧАЈНИ ОБРАСЦИ		
АПСОЛУТНА ПОДУДАРНОСТ	ДЕЛИМИЧНА ПОДУДАРНОСТ	НЕПОДУДАРНОСТ
<ul style="list-style-type: none"> • Божић се у обе земље празнује у част рођења Исуса Христа. • Прослављању Божића у Србији и Норвешкој претходи четрдесетодневни пост. • Божићни поздрави (Христос се роди! и God Jul!); • Одлазак на божићну литургију; • И Бадњи дан и Божић се проводе у кругу породице. 	<ul style="list-style-type: none"> • Божић Бата и божићни патуљак – <i>Julenisse</i>; (Божић Бата кришом доноси поклоне деци у божићној ноћи, а божићни патуљак то чини на Бадње вече представљајући се деци при уласку у њихов дом); • Бадњак – норвешко божићно дрво (<i>juletre</i>); (сличност: дрво; разлика: различита врста дрвета и намена); • Слама која се уноси у кућу на Бадње вече (Србија) – украси који се праве од сламе и каче на јелку (Норвешка); • Чесница са скривеним новчићем ломи се на Божић – божићна пиринчана каша са скривеним бадемом (<i>risgrøt</i>) једе се на Бадње вече; 	<ul style="list-style-type: none"> • Божић се у Србији празнује 7. јануара по грегоријанском, а у Норвешкој 25. децембра по јулијанском календару. • Српски празници Вариндан, Детињци, Материце, Очеви, Туциндан – норвешки празник Света Луција; • Положајник се јавља само у српској традицији. • Трпеза на Бадње вече је у Србији, међу православним становништвом, увек посна, док у Норвешкој то није случај (<i>ribbe, pinnekjøtt</i> – јела са месом). • Забаве чији тематски центар чини божићно дрво (<i>Juletrefest</i>), део су искључиво норвешке традиције. • Маскирање деце у Норвешкој у данима између Божића и Нове године.

Табела I. Приказ подударности/неподударности обичајних образаца двеју култура

Контрастирање се спроводи са циљем:

- развијања знања ученика о божићним празницима у интеркултуралном контексту,
- упознавања ученика са фолклорним веровањима и обичајно-обредним радњама,

- истицања значаја чувања и неговања традиције, а тиме и етничког идентитета,
- прихватања различитости и подстицања верске толеранције,
- мотивације ученика за рад на часу и
- унапређења наставне праксе.

Могућности за организацију часова на тему божићних празника су многобројне и директно зависе од преданости и стручности наставника, као и њихове мотивације за рад са децом. Навешћемо само неке од њих:

- израда честитки, украса, припрема поклона за родитеље (које ће им деца уручити на празник Детињци) и положајника,
- стварање празничне атмосфере у учионици инсценирањем обичаја на Бадње вече (уношење бадњака и сламе у учионицу) или Божић (дочекивање положајника, ломљење чеснице), певање/слушање божићних песама,
- организовање природби, представа, изложби ликовних и литерарних радова на тему Божића,
- организација часова културе изражавања – говорне и писмене вежбе (како ученици прослављају Божић у својим породицама, да ли су некад присуствовали прослави Божића у Србији и како она изгледа, уочавање сличности и разлика у прослављању Божића у Норвешкој и Србији и сл.),
- свештеник као гост на часу и разговор ученика са њим,
- организована посета православном храму у окружењу и разговор са свештеним лицем,
- ученици могу снимити документарни филм о Божићу и обичајима који се спроводе у њиховим породицама у току божићних празника,
- наставници могу замолити ученике да направе аудио или видео записе чланова породице из Србије који би говорили о прослави Бадње вечери и Божића, а снимљени материјал би донели на час и анализирали га заједно са осталим ученицима и наставником, и томе слично.

4. Закључак

Из свега наведеног можемо закључити да укључивање екстралингвистичких фактора може унапредити наставу српског језика као завичајног. Непрестана интеракција језичких и ванјезичких чиниоца мора бити приоритет у планирању образовно-васпитног рада у иностранству, а уз то треба тежити сталном повезивању српске културе са културама земаља у којима ученици живе. Изнетим интерлингвалним контрастивним проучавањем српских и норвешких обичајних модела, уочавањем подударности (апсолутних и делимич-

них) и неподударности међу њима желели смо да укажемо на значај који овакав приступ може имати при планирању завичајне наставе и у њеној пракси.

Наиме, контрастивна анализа ових екстралингвистичких варијабли може допринети развијању знања ученика о прослави празника и обичајно-обредним радњама, које их прате, у интеркултуралном контексту, али и њиховом упознавању са српском народном традицијом, обичајима и фолклором, развоју свести о значају очувања и неговања етничког идентитета, уз то и прихватању различитости и подстицању верске толеранције, појачавању ученичке мотивације за рад, што ће све укупно унапредити наставну праксу.

Цитирана литература

- АНЂЕЛКОВИЋ, Слађана и Зорица СТАНИСАВЉЕВИЋ ПЕТРОВИЋ. „Очување традиције и културе у српским школама у Румунији”. *Традиција, модернизација, идентитети. Традиционално и модерно у култури српског и балканских народа* (2012): стр. 131–142.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. *Linguistic worldview as a problem of cognitive ethnolinguistics*. <<http://www.rastko.rs/projekti/etnoling/delo/13731>> 10. 9. 2017.
- БУГАРСКИ, Ранко. *Језик и култура*. Београд: Библиотека XX век, 2005.
- БУДИМИР НИНКОВИЋ, Гордана. „Интеркултуралне компетенције учитеља”. *Учитељ у балканским културама* (2012): стр. 479–491.
- ВУЛЈЕТИЋ ЂУРИЋ, Јулијана. „Процес замене језика и промене изазване контактом српског са немачким језиком у говору Срба у СР Немачкој”, докторска дисертација. <<https://fedorakg.kg.ac.rs/fedora/get/o:639/bdef:Content/download>> 9. 9. 2017.
- GOOSKENS, Charlotte. „Linguistic and extra-linguistic predictors of inter-Scandinavian intelligibility”. *Linguistics in the Netherlands* (2006): стр. 101–113.
- ЂОРЂЕВИЋ Радмила. *Увод у контрастирање језика*. Београд: Филолошки факултет, 2004.
- ЈАЊИЋ, Марина. *Српски језик за ученике у дијаспори (Методика наставе српског као завичајног)*. Ниш: Штампарија Лав, 2015.
- JELASKA, Zrinka. „Vrste nasljednih govornika”. *Lahor – 17* (2014): стр. 83–105, <<https://hrcaak.srce.hr/file/218229>> 10. 9. 2017.
- KAMARUDDIN, Rohaidah, DANI, Noor Aina, CHE SOH, Nur Amirah. „Extralinguistics Factors: Motivations in Language Learning Among Malay Students in Negeri Sembilan Malaysia”. *Journal of US-China Public Administration*, Vol. 12/ No. 9 (2005), стр. 669-678. <<http://www.davidpublisher.com/index.php/Home/Article/index?id=23249.html>> 9. 9. 2017.
- КАМЧЕВСКА, Билјана. „Улогата на наставникот во новите мултикултурни текови на воспитанието и образованието”. *Учитељ у балканским културама* (2011): стр. 451–501.

- CRYSTAL, David. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. <http://www.mohamedrabeea.com/books/book1_3891.pdf> 9. 9. 2017.
- КИРИЧЕНКО, Николай Александрович, Юлія Юріївна ШАМАЄВА. „The image constituent of the emotional concept joy (represented in modern English songs)”. *Англійська мова та література* 20. <http://journal.osnova.com.ua/article/6605-The_image_constituent_of_the_emotional_concept_joy_%28represented_> 11. 9. 2017.
- МИЛИЋЕВИЋ, Сања. „Утицај ванлингвистичких фактора на избор форме обраћања у руском језику”. *Филолог – часопис за језик, књижевност и културу* бр. 15 (2017). <<https://filolog.rs.ba/index.php?journal=filolog&page=article&op=view&path%5B%5D=127>> 10. 9. 2017.
- NOVAK-MILIĆ, Jasna i Milvia GULEŠIĆ- MACHATA. „Međukulturna kompetencija u nastavi hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika”, *LAHOR* 1. <<https://hrcak.srce.hr/file/16702>> 10. 9. 2017.
- RADAN, Mihai. „Иновације у српским говорима у румунском Банату у светлу језичке интерференције (са посебним освртом на карашевске говоре)”. *Научни састанак слависта у Букове у дане. Развојни процеси и иновације у српском језику*, 38/1 (2009): стр. 289–301.
- RICHARDS, Jack & Richard SCHMIDT. „Dictionary of language teaching & applied linguistics”, <<https://archive.org/stream/DictionaryOfLanguageTeachingAndAppliedLinguistics/Dictionary%20of%20Language%20Teaching%20and%20Applied%20Linguistics#page/n203/mode/2up>> 9. 9. 2017.
- САВИЋ, Свенка. „Докле смо дошли?”. *Интеркултурализам као облик образовања деце миграната* (1989): стр. 8–42.
- HRŽICA, Gordana. „Kada je hrvatski pretežak i Hrvatima: metodologija nastave hrvatskoga kao drugog jezika”, *Govor XXIII* (2006). <<https://hrcak.srce.hr/173653>> 11. 9. 2017.
- CVIKIĆ, Lidija i Zrinka JELASKA, Lada KANAJET ŠIMIĆ. „Nasljedni govornici i njihova motivacija za učenje hrvatskoga jezika”, *Časopis za hrvatske studije*, Vol. 6 (2010). <<https://hrcak.srce.hr/86321>> 11. 9. 2017.
- SCHMID, Monika, DUSSELDORP, Elise. „Quantitative analyses in a multivariate study of language attrition: the impact of extralinguistic factors”, *Second Language Research* 26/1. <<http://www.elisedusseldorp.nl/pdf/SchmidDusseldorp2010QuantitativeAnalysis.pdf>> 11. 9. 2017.
- SCHÜPPERT, Anja, Charlotte, GOOSKENS. „The influence of extra-linguistic factors on mutual intelligibility: Some preliminary results from Danish and Swedish pre-schoolers”, *Proceedings of Methods XIII*. <https://www.researchgate.net/publication/237500486_The_influence_of_extra-linguistic_factors_on_mutual_intelligibility_Some_preliminary_results_from_Danish_and_Swedish_pre-schoolers> 11. 9. 2017.

Извори

Закон о дијаспори и Србима у региону, <http://dijaspora.gov.rs/wp-content/uploads/2012/12/Zakon_o_dijaspori.pdf> 9. 9. 2017.

Правилник о остваривању образовно-васпитног рада у иностранству, „Службени гласник РС”, бр. 62/03, 64/03 - исправка, 58/04, 62/04 - исправка, 79/05 - др. закон и 101/05 - др. закон,

Речник божићних народних обичаја. Црквено празновање Божића и божићни народни обичаји. <<http://www.manastirvavedenje.org/bozic.html>> 11. 9. 2017.

Споразум између Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Министарства спољних послова о организовању образовно-васпитног рада на српском језику у иностранству, <<http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/09/SPORAZUM-MPNTR-i-MPS.pdf>> 9. 9. 2017.

HAYFORD O'LEARY, Margaret. *Culture and Customs of Norway*. <https://books.google.rs/books?id=CFjVv4qZ8K0C&pg=PA74&lpq=PA74&dq=star+boys+norway+christmas&source=bl&ots=vS-Kk_7Ke6&sig=-VPZev9Pn35fTDH8caLofzHg01E&hl=sr&sa=X&ved=0ahUKEwiM8p6F1dHWAhUhJJ0KHXRrTCMAQ6AEIbjAO#v=onepage&q&f=false> 11. 9. 2017.

Ana D. Mijajlović

EXTRALINGUISTIC FACTORS IN THE TEACHING OF THE SERBIAN LANGUAGE ABROAD

The author of this paper deals with the examination of extralinguistic factors that can significantly influence the teaching of the Serbian language as a native and contribute to its improvement, through interlingual contrastive study, or study on the macrolinguistic plan that relates to the comparison of customs related to the ways of celebrating Christmas holidays among Serbs and Norwegians. It was concluded that the continuous connecting of linguistic and extralinguistic factors must be an imperative in the planning and realization of teaching Serbian language abroad.

Keywords: extralinguistic factors, ethnolinguistics, comparative study.

